19:30, Hétfő (március 28.), Duna II. Autonómia

A száműzetés kenyere
(Franzela exilului)

román dokumentumfilm, 26 perc, 2003

rendező: Alexandru Solomon

A szerző a neves Ion Luca Caragiale drámaíró nyomába ered, aki közel 100 éve önkéntes számüzetésbe vonult Berlinbe. Hazaküldött képeslapok és névjegyek segítségével igyekszik felkutatni egykori lakhelyeit, és arra keresi a választ, mit csinált itt élete utolsó éveiben a román drámairodalom legnagyobb alakja. Miért az ismeretlen Berlint választotta Párizs helyett? És vajon választott lakhelyén ismerték-e őt?

_____

ION LUCA CARAGIALE
(1852-1912)

Talán igazuk van azoknak, akik Caragialét a román irodalom legvilágirodalmibb alakjának tekintik. Holott a XIX. század óta a román lírai költészet is, a regényírás is behozta azt az elmaradást, amelyet a török hódoltság óta valamennyi közép- és kelet-európai kultúra kénytelen volt tudomásul venni. A mi viszonylagos fejlődésbeli előnyünk abból származott, hogy innét hamarabb szorult ki a szultán főuralma és a basák helyi kisuralma. Románia pedig nem volt egységes ország. A román nép és a földesúri rend, a bojárság, amikor a történelem már az ő otthonukból is kikényszerítette a félholdat, fejedelemségekbe szerveződött és csak a múlt század hatvanas éveiben egyesült, előbb egységes fejedelemséggé, majd végre a hetvenes években lett Román Királyság, az állam neve akkortól Románia. Ezt a közös nevet a közös nyelv után vették fel, mivel nyelvük a hajdani latin nyelv leszármazottja. Ezeket az újlatin nyelveket nevezi a nyelvtudomány az ókori Róma neve után román nyelveknek. Közép- és Kelet-Európában pedig ez az egyetlen latinszármazék.

A román értelmiség mindig is tudta, hogy szavaik és nyelvszerkezetük a franciákéval, olaszokéval, spanyolokéval rokon. A náluk is egyszer szükségessé váló nyelvújítás főleg francia minta alapján gazdagította az irodalom és a közbeszéd nyelvét. Amióta az ország neve Románia és a nyelvük román, az irodalom-költészet legjobbjai igyekeztek a francia mintához közelíteni. Adtak is jó néhány színvonalas költőt és maradandó regényírót a közös európai kultúrának. De olyan színpadi szerzőjük, akit egész Európa tudomásul vesz és maradandóan

besorol a színházak állandó szerzői közé, igazán csak egy van a XIX. században: Caragiale. Ugyanúgy szellemi rokona a kortárs francia szerzőknek, például Sardounak, mint az akkori legjobb magyar színműíróknak, például Csiky Gergelynek.

Az élete - kereken hatvan évet kapott a sorstól - felettébb zaklatott volt. Amikor született, még nem is volt román állam. De volt már román irodalom és román színház. A család benne is élt ebben a kulturális légkörben. Caragiale apai nagybátyja író, költő, publicista volt, jó ideig színigazgató is. Idővel Caragiale törvényes fia is, törvénytelen fia is jelentékeny román író lett. Neki magának 21 éves korában már versei és humoros prózai írásai jelentek meg. 26 éves korában viharos sikert arat kitűnő komédiája, a "Zűrzavaros éjszaka". - Ekkor - a hetvenes években - már van Román Királyság, Bukarest a főváros, és a hamar közismert író-költő-színpadi szerző bukaresti lakos. Megélni azonban versekből és humoreszkekből sehogy se lehet, még a sikeres vígjáték honoráriuma sem olyan jelentékeny, hogy nyugodtan lehessen írni, olvasni, újságokban vitatkozni, még kevésbé családot alapítani. A jó gyakorlati érzékű, művelt és gátlástalanul foglalkozást választó író volt házitanító, köztisztviselő, vasúti vendéglő - "resti" - vezetője, újságíró, sörcsarnok-tulajdonos, színigazgató, egy ízben csaknem egy egész évig a romániai színházak főigazgatója. - Közben a színházak lelkesen várják vígjátékait, csak éppen keveset fizetnek. A vicclapok várják humoreszkjeit, csak alig fizetnek valamit. Ha verset ír, minden lap készséggel közli, de ugyanezek a lapok sokkal több pénzt adnak egy politikai vitacikkért.

Népszerű, sikeres, de örökös pénzzavarban él. Közben az irodalmi élet meglepően idegenkedik tőle. Itt közrejátszik az indulatokat kiváltó irigység. A haladó és maradi írók abban egyetértenek, hogy képtelenek elviselni Caragiale sikereit, tehetségét, kifogyhatatlan mondanivaló-gazdagságát. Ő megpróbál otthont találni, előbb a konzervatív írók körében. Ott kinézik, elviselhetetlenül haladó, liberális embernek és művésznek tartják. Akkor közeledik a haladó körökhöz, ott maradisággal vádolják, mert eszménye a francia klasszicizmus túl fegyelmezett drámaszerkesztése. Akárcsak legklasszikusabb eszményképe, Voltaire, közel két évszázaddal előbb vallja és gyakorolja, hogy a legmodernebb eszméket a legklasszikusabb, tehát legközérthetőbb formában kell kifejezni. Már első nagy sikerű vígjátékában, és ettől kezdve minden színpadi művében érvényesül a XVII. században kikristályosodott hely-idő-cselekmény egységének elve. Ez tömörré és gyors pergésűvé tudja tenni a színpadi játékokat. - Caragiale bravúros drámaszerkesztő. Vígjátékainak cselekménye komikus helyzetekben komikus alakok mozgatása. Az akkori román társadalom különböző rétegeinek szélsőséges típusait teszi nevetségessé. A "Leonida nagyságos úr és a reakció" a fontoskodó kispolgár tévképzeteit, nagyzolását, olykor vakrémületét teszi nevetség tárgyává. Legkitűnőbb vígjátéka, "Az elveszett levél" a politikai pártok egymás ellen acsarkodó, valójában ugyanolyan jellegű eszmehamisításait és a képmutató politikusok álságait figurázza ki olyan meggyőző erővel, hogy mindmáig újra meg újra feleleveníti a világ legkülönbözőbb színpadain.

Már nemcsak román otthonában, de egyre szélesebb körben veszik tudomásul, hogy a kor egyik legjobb, olykor gyilkos szatírájú vígjátékírója, amikor - 1890-ben - egy döbbenetes tragédiával bizonyítja, hogy nem zárkózott egyetlen műfaj vagy egyetlen gúnyos életszemlélet korlátai közé. Ez a "Megtorlás" című komor, de szorongásaiban is igen hatásos dráma. Először történik itt, hogy a román parasztság kegyetlen körülményei adják a feszült drámai konfliktust. A kritika tanácstalan volt, hiszen esztétikailag kétségtelen remekműről kellett véleményt mondani.

De a vígjátékok esetében főleg a közéleti férfiak sértődtek meg, a "Megtorlás"-tól azonban a földesurak is, az éppen meggazdagodó polgárok is. Az írókat pedig meghökkentette, hogy az oly sikeres komédiaíró ezzel a komor, de nem kevésbé hatásos tragédiával nagy lépéssel vitte még tovább az egész román drámairodalmat.

A legelképesztőbb rágalom következett. Caragialét nemcsak ócsárolták, hanem bíróságon feljelentették plágium, azaz irodalmi mű ellopása címén. Feljelentés érkezett ellene, hogy a "Megtorlás"-t nem is ő, hanem egy Kemény István nevű magyar író írta, s ezt Caragiale egyszerűen lefordította. Egy olyan sok nyelvet jól tudó embertől minden kitelik. Hiszen az is közbosszúságot okozott, hogy ez a hol színigazgató, hol kocsmáros, hol politikai publicista olyan sok nyelvet jól tud. Latinul, franciául, németül, olaszul írt, olvasott, beszélt. Megértette az orosz és még néhány szláv nyelv szövegeit is. Magyar ismerőseivel - bár rossz, pontosabban franciás hangsúlyozással - magyarul beszélgetett. Tehát kétségtelenül megérthette volna Kemény István falusi tragédiáját. És a magyar parasztság meg a román parasztság helyzete közt volt annyi hasonlóság, hogy csak a magyar neveket román nevekre kellett változtatni - és kész volt a plágium is, a siker is. - A botrányosnak ígérkező per komédiába torkollott. A bírák nem csak a dráma magyar eredetijét nem találták, de az is kiderült, hogy Kemény István nem is létezik. Erre a feljelentők azonnal módosították a vádat, közölték, hogy ez a dráma Tolsztoj egyik novellájának dramatizálása. Ha a munka Caragialéé is, a téma nem az övé. Ehhez meg kellett volna találni a Tolsztoj írta eredetit. De ez se került elő. A bíróság kénytelen volt felmenteni a megrágalmazott írót.

Neki azonban elment a kedve az örökös védekezéstől. Tudta, hogy ő a legjobb román színpadi szerző, de azt is tudta, hogy hazájában nem szeretik. Két évvel a paraszttragédia bemutatása, sikere és a rákövetkező persorozat megindulása után hátat fordított hazájának. Berlinbe költözött. 52 éves volt. A német lapok örömmel fogadták kritikai élű humoros írásait. Németül persze ugyanolyan biztonságosan írt, mint anyanyelvén. És itt végre tiszteletdíjai békés életet biztosítottak számára. "Az elveszett levél", amelyet maga fordított németre, ott is sikeres volt, onnét ment tovább Franciaország és Anglia felé. - Világhíres íróként halt meg ott, távol a hazától 60 éves korában.

A halottat azután otthon is nagy elismerés övezte. Azóta is világirodalmi klasszikus.

*

Ion Luca Caragiale

Az elveszett levél
http://mek.niif.hu/00200/00269/